

12
CĂRȚI
DESPRE
LUMEA
ÎN CARE
TRĂIM

Czesław Miłosz (30 iunie 1911, Szetejnie/Šeteniai, Lituania de azi – 14 august 2004, Cracovia) – poet, eseist, romancier și traducător polonez, laureat al Premiului Nobel pentru Literatură în anul 1980. Este considerat unul dintre cei mai mari poeți polonezi contemporani. Și-a terminat studiile de drept în 1934 (la un an după ce a debutat cu placheta *Poem despre timpul încremenit*), apoi și-a petrecut tinerețea pendulând între ținutul natal și Paris. După o bursă de un an la Paris, a revenit în țară, unde a lucrat la postul de radio polonez din Vilnius. A petrecut anii celui de-al Doilea Război Mondial la Varșovia, fiind legat de mișcarea de rezistență, după care a intrat în diplomație, reprezentând, vreme de șase ani, Republica Populară Polonă ca atașat cultural la Paris și Washington. În 1951, dezgustat de dictatura comunistă, a decis să rămână în Occident, primind azil politic în Franța, iar în 1960 a emigrat în Statele Unite, începându-și cariera de profesor de literatură polonă la Catedra de Limbi și Literaturi Slave de la University of California, Berkeley, și devenind în 1970 cetățean american. De-a lungul Războiului Rece și în perioada care a urmat, a ajuns foarte cunoscut nu doar prin activitatea sa literară prolifică, ci și ca unul dintre cei mai profunzi interpreți ai totalitarismului și ai impactului său asupra intelectualității. *Gândirea captivă*, publicată la Paris în 1953, este deopotrivă un act de conștiință, o mărturie și o analiză de mare acuratețe a înregimentării mentale a intelectualilor, a seducției ideologice și a experienței schizofrenice din societatea comunistă.

Scrieri principale: *Poemat o czasie zastygłym* (*Poem despre timpul încremenit*), 1933; *Trzy zimy* (*Trei ierni*), 1936; *Zniewolony umysł* (*Gândirea captivă* – trad. rom. Humanitas, 1999, 2008), 1953; *Zdobycie władzy* (*Cucerirea puterii*), 1953; *Dolina Issy* (*Valea Issei* – trad. rom. 2000), 1955; *Traktat poetycki* (*Tratat poetic*), 1957; *Rodzinna Europa* (*Europa natală* – trad. rom. 1999), 1958; *Król Popiel i inne wiersze* (*Regele Popiel și alte poezii*), 1962; *Widzenia nad zatok* (*San Francisco* (*Privind dinspre golful San Francisco* – trad. rom. 2007), 1969; *Gdzie słońce wschodzi i kędy zapada* (*Unde răsare soarele și unde asfințește*), 1974; *Ziemia Ulro* (*Ținutul Ulro* – trad. rom. 2002), 1977; *Ogród nauk* (*Grădina științelor*), 1979; *Kroniski* (*Cronici*), 1987; *Metafizyczna pauza* (*Pauza metafizică*), 1989; *Abecadło* (*Abecedar*), 1997; *Piesek przydrożny* (*Cățelul de lângă drum*), 1997; *To* (*Acel ceva*), 2000; *Druga przestrzeń* (*Celălalt spațiu*), 2002.

CZESŁAW MIŁOSZ

**GÂNDIREA
CAPTIVĂ**

Traducere din polonă de
Constantin Geambașu

Postfață de
Włodzimierz Bolecki

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

CUPRINS

Din partea autorului (1996).....	7
Din partea autorului	13
I Murti-Bing.....	19
II Occidentul	42
III Ketman	72
IV Alfa sau moralistul	101
V Beta sau îndrăgostitul nefericit.....	130
VI Gamma sau robul istoriei	155
VII Delta sau trubadurul.....	195
VIII Dușmanul poporului – omul	211
IX Balticii	242
<i>Postfață</i> de Włodzimierz Bolecki.....	271

DIN PARTEA AUTORULUI
(1996)

Cartea aceasta a fost scrisă în anul 1951 și la începutul anului 1952, deci în plină epocă stalinistă. După cum am putut să mă conving, fenomenul prezentat în cadrul ei nu prea era înțeles de cei care nu l-au trăit ei înșiși. De aceea, din momentul publicării cărții în anul 1953 de către Instytut Literacki (Institutul Literar) din Paris și până astăzi, în cercurile emigrației predomină opinia că în Polonia n-a existat nici un fel de captare a intelectului și că obediența față de guvernarea impusă Poloniei se explică destul de clar prin lașitate sau dorința de a face carieră. De aceeași părere sunt și cei care, rezistenți datorită concepțiilor lor de dreapta, s-au retras în „emigrația interioară“ și de aceea nu aveau înțelegere față de presiunea ideologică.

Astăzi doar o neînsemnată minoritate dintre cititorii cărții aparține generației care a pornit în viață îndată după război. Amintindu-și intensitatea groazei de atunci, precum și entuziasmul ideologic din timpul tinereții lor, ei pot aprecia corectitudinea analizei mele. Din această cauză, deosebit de prețioasă pentru mine este mărturia profesorului Andrzej Walicki, pe atunci student. Cartea sa *Gândirea captivă după câțiva ani*, Editura Czytelnik, 1993, confirmă preocuparea față de marxism a unei considerabile părți a intelectualității și examinează confruntarea cu acesta pornind de la exemplul propriu. El explică totodată de ce pentru tinerele generații

gravitatea acceptării necesității istorice a comunismului trebuie să pară cumva exotică. Începând din anul 1956, Polonia se schimbă și cei care au fost educați în cadrul ei nu au trăit „adevărata” guvernare comunistă. Potrivit tezei lui Walicki, regimul totalitar s-a frânt la scurt timp după moartea lui Stalin, fiind înlocuit cu guverne tot mai puțin ideologice, polițienești și autoritare ale unui singur partid, înzestrate cu putere de către Moscova.

În *Gândirea captivă* mă ocup de un fenomen uriaș și cu adevărat greu de înțeles, de extinderea credinței mesianice și escatologice în utopie. Polonia a fost atrasă în acest proces din momentul pătrunderii pe teritoriul său a Armatei Roșii, dar, scriind despre colegii mei și despre mine, am atins în esență o sferă mult mai largă. De altfel, receptarea acestei cărți în Occident, prin intermediul traducerii ei în mai multe limbi, oferă, probabil, mai multe observații interesante decât receptarea de către critica polonă.

După câteva decenii de la scrierea ei cartea este încadrată în rândul puținelor opere care au drept obiect totalitarismul comunist ca joncțiune între teroare și doctrină. Rolul său de lucrare clasică se datorează în mare măsură remarcabilei traduceri în limba engleză efectuate de prietena mea Jane Zielenko. Dar nu numai. S-a constatat că mediile intelectuale din țările occidentale au înțeles mult mai bine conținutul ei decât recenzenții polonezi, pur și simplu fiindcă au fost înclinate să trateze marxismul într-un mod ceva mai serios.

E greu de crezut astăzi, dar cartea m-a expus unor atacuri, fiind considerată „criptocomunistă”. Pe de altă parte, era combătută de comuniști și de adepții acestora ca fiind deosebit de primejdioasă, aproape ca 1984 a lui Orwell. Așadar am cules o tristă recoltă a independenței mele, cu toate că am avut parte și de bucurii, de pildă atunci când diferiți autori străluciți afirmă că am exercitat o influență asupra modului lor de a gândi despre secolul XX. În paranteză fie

spus, ediția germană a apărut cu o prefață a respectatului filozof existențialist Karl Jaspers.

Destinul cărții a evoluat diferit, de la țară la țară. Participând la Festivalul de Poezie de la Rotterdam, în 1970, am aflat cu uimire de la un grup de poeți indonezieni că sunt eroul lor. I-am întrebat de ce, căci dictatura de dreapta îi oprima. Mi-au răspuns: „Nu-i nimic, în afară de asta, totul se potrivește.“ Traducerea sârbă a apărut la Belgrad târziu, în anii '80, și a devenit bestseller. Întrucât am fost martor ocular al îndepărtării de marxism a colegilor mei literați de acolo – pentru a aluneca numaidecât pe panta naționalismului –, m-a preocupat în mod deosebit războiul din Bosnia și nu mi-am ascuns atitudinea față de agresivitatea sârbă, considerând că răspunderea o poartă în primul rând oamenii de condei care au lansat lozinca „Serbiei Mari“.

Trebuie să mai remarc o particularitate. În obținerea titlului de profesor la Facultatea de Limbi și Literaturi Slave din Berkeley, cartea nu m-a ajutat, ci mai degrabă mi-a dăunat, nu din cauza orientării sale, ci a obiectului însuși, care trece dincolo de cercetarea literară. Mai mult, pentru o perioadă lungă de timp a hotărât locul meu în America, legându-mi numele de politologie. Abia mai târziu, când au început să apară traducerile poeziilor mele, am dobândit poziția de poet, lucru confirmat de Premiul Internațional Neustadt de la Oklahoma, în 1978.

Cu siguranță că, dacă n-ar fi fost eseurile scrise în timpul războiului la Varșovia, n-aș fi reușit să ajung la un tratat de felul *Gândirii captive*, căci nu consideram proza ca pe un domeniu al meu. A fi autorul ei s-a dovedit a fi o aventură neobișnuită, întrucât poetul se îndepărtează de atelierul său pentru a deveni parte în disputa care-i dezbină pe contemporanii săi. Li s-a întâmplat poezilor din timpul Reformei să scrie tratate împotriva Romei sau a protestanților. Din perspectiva de astăzi, Noua Credință aproape religioasă, cu prorocii săi

Marx, Engels, Lenin și Stalin, pare una din aberațiile de scurtă durată în care abundă istoria umanității. Totuși atunci, imediat după război, milioane de oameni din Europa și de pe alte continente o luau foarte în serios. De aici și analogia, incompletă totuși, cu scrierea în secolul al XVI-lea de tratate pentru Reformă sau împotriva Reformei. Uneori poezii de atunci aveau să fie reținuți doar ca polemisti, alteori disertațiile și polemicile lor erau recunoscute doar ca o parte mai puțin importantă a operei lor. Nu mie îmi revine rolul de a stabili ce anume va reprezenta *Gândirea captivă* în creația mea.

Pentru cititori va fi de folos să arăt cine anume a influențat în mod deosebit conținutul cărții. Răspunsul este simplu: Stanisław Ignacy Witkiewicz. El a fost scriitorul tinereții mele, nu atât prin piesele de teatru, cât prin romanele *Adio, toamnă* și *Nesațul*. Probabil datorită traumelor trăite în Rusia revoluționară el era convins că extinderea revoluției asupra întregii Europe este inevitabilă. Personajele sale poartă amprenta unei astfel de convingeri. Unele încearcă să se opună, dar sunt învinse de forța care posedă toate trăsăturile necesității istorice. Înșurșirile creației lui Witkiewicz, brutale în sinceritatea lor, atunci când prezintă portretul Poloniei și al Europei interbelice într-o oglindă strâmbă, ne-au atras pe mine și pe colegii mei de generație. Apoi mi-a fost dat să văd marșul Armatei Roșii spre vest, mai întâi ca urmare a pactului cu Germania și a împărțirii Poloniei, iar ulterior ca urmare a pierderii războiului. Am privit cu ochii lui și nu va fi exagerat dacă voi fi numit unul dintre artiștii sau semiartiștii săi neputincioși. Totul arăta exact ca în încheierea celor două romane ale lui Witkiewicz. Era un tăvălug care strivea totul în cale, făcându-i pe locuitorii țării strivite să capete o fire fatalistă. *Gândirea captivă* poate fi definită ca încercare a eliberării de fatalism.

Berkeley, februarie 1996

Dacă doi inși se ceartă și unul are exact 55% dreptate, atunci e foarte bine și n-are rost să ne mai ciondănim. Dar dacă are dreptate 60%? E minunat, e o mare fericire și n-are decât să-i mulțumească bunului Dumnezeu. Dar ce putem spune de 75%? Oamenii înțelepți spun că acest lucru stârnește serioase bănuieli. Ei, dar despre 100%? Cel care spune că are dreptate 100% este un impulsiv oribil, un tâlhar îngrozitor, cel mai mare derbedeu.

Un bătrân evreu din Galiția

Abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea locuitorii din multe țări europene au căpătat, în general într-un mod neplăcut, conștiința că destinul lor putea fi direct influențat de cărțile filozofice, atât de încurcate și de dificile pentru muritorii de rând. Bucata de pâine pe care o mâncau, genul de preocupări, viața lor proprie și a familiei începuseră să depindă, așa cum aveau să constate, de rezolvarea într-un fel sau altul a disputelor legate de principii cărora până atunci nu le acordaseră prea mare atenție. În ochii lor, filozoful era un fel de visător ale cărui divagații nu aveau nici un fel de consecințe reale. Oamenii obișnuiți, chiar dacă destul de plictisiți, dădeau examene la filozofie, încercau să le uite cât mai repede, așa cum uiți ceea ce nu-ți servește la nimic. Marele efort de gândire depus de marxiști putea trece ușor în ochii lor drept încă o variantă a acestui joc steril. Doar puțini indivizi înțelegeau importanța acestei interferențe, cauzele ei și presupusele urmări.

În anul 1932, la Varșovia apăruse o carte bizară. Era un roman în două volume intitulat *Nesațul*. Autorul lui era St. I. Witkiewicz, filozof, pictor și scriitor. Această carte, probabil ca și romanul anterior *Adio, toamnă!*, nu putea să se bizuie pe un număr mare de cititori. Limbajul folosit de autor era dificil, plin de cuvinte noi, pe care Witkiewicz singur le crease; descrierile de scene erotice șocante se învecinau cu pagini

întregi de discuții despre Husserl, Carnap și alți teoreticieni contemporani ai cunoașterii. Mai mult, nu totdeauna se putea delimita seriozitatea de clovnerie, iar tema părea a fi o pură fantezie.

Acțiunea romanului se petrecea în Europa, mai concret în Polonia, într-un moment neprecizat din trecut, care putea fi amplasat la fel de bine în prezent, adică s-ar fi putut petrece în anii '30, '40, '50. Mediul prezentat era acela al muzicienilor, pictorilor, filozofilor, al aristocrației și al ofițerilor superiori. Întreaga carte nu era altceva decât un studiu al descompunerii: muzică aiurită bazată pe disonanțe, perversiuni erotice, consumul generalizat de droguri, rătăcirea gândurilor ce-și căutau zadarnic un sprijin, pervertirea falsă la catolicism, afecțiuni psihice complicate. Toate acestea se întâmplau în momentul când se spunea că civilizația occidentală este amenințată și în țara care fusese expusă primului atac din partea unei armate din Răsărit: armata aceasta era armata mongolo-chineză, care stăpânea teritoriul dintre Oceanul Pacific și Marea Baltică.

Eroii lui Witkiewicz sunt nefericiți, căci nu au nici o credință și nici sentimentul rostului activității lor. Această atmosferă de inerție și de sterilitate se așterne peste toată țara. Atunci apar în orașe o mulțime de negustori care vând pe ascuns tablete Murti-Bing. Murti-Bing era un filozof mongol care reușise să prepare un mijloc de transmitere a „concepției despre lume“ pe cale organică. Această „concepție“ a lui Murti-Bing, care de altfel constituia forța armatei mongolo-chineze, era cuprinsă în niște pilule sub formă condensată. Cel care lua pilule Murti-Bing se schimba complet, devenind senin și fericit. Problemele cu care se confruntase până atunci i se prezentau brusc drept iluzorii și nesemnificative. Pe oamenii care continuau să le acorde atenție îi privea cu un zâmbet de bunăvoință. În primul rând era vorba